

Л. П. Мармураш,

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу Тернопільського національного економічного університету, м. Чортків

СИСТЕМА АБСОЛЮТНИХ ЦІННОСТЕЙ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ В КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті визначаємо систему абсолютних цінностей антропологічної парадигми в когнітивній лінгвістиці, яку становить концептуальне поле: АБСОЛЮТНІ ЦІННОСТІ: ДОБРОТА, ЛЮБОВ, МУДРІСТЬ. Пропонуємо засоби реалізації визначених цінностей: екзистенційний, епістемологічний (спостереження), синергетичний як середовище самопізнання людини.

Ключові слова: абсолютні цінності, ДОБРОТА, ЛЮБОВ, МУДРІСТЬ, концептуалізація, номінація.

В статье определяем систему абсолютных ценностей антропологической парадигмы в когнитивной лингвистике, которую составляет концептуальное поле: АБСОЛЮТНЫЕ ЦЕННОСТИ: ДОБРОТА, ЛЮБОВЬ, МУДРОСТЬ. Предлагаем средства реализации определенных ценностей: экзистенциальный, эпистемологический (наблюдение), синергетический как среда самопознания человека.

Ключевые слова: абсолютные ценности, ДОБРОТА, ЛЮБОВЬ, МУДРОСТЬ, концептуализация, номинация.

The article deals with the definition of absolute values system of anthropological paradigm in cognitive linguistics, which includes the following conceptual field: ABSOLUTE VALUES: KINDNESS, LOVE, WISDOM. The author suggests means of realization of defined values such as epistemological, existential, synergetical. They are the environment of self cognition.

Key words: absolute values, KINDNESS, LOVE, WISDOM, conceptualization, nomination.

На сучасному етапі гносеологія мови обумовлена антропологічною направленістю. Зосередженість дослідників на вивченні «взаємозв'язку ментальних, мовних та культурних факторів у процесі осмислення людиною певних фрагментів реальної дійсності» (Андрейчук Н., Малікова О., Шарипіна А., Яковлева О. та ін.), «співвідношення «ОСОБИСТОСТІ» і мовного (концептуального) начал в побудові мовної картини світу, зв'язків «ОСОБИСТОСТІ» з культурними концептами ДУХОВНИЙ, ДОСКОНАЛІСТЬ, ВІРА, ЛЮБОВ, ЗАПОВІДІ, БЛАЖЕНСТВО, ПОКАЯННЯ, ПІСТ, СПОГЛЯДАННЯ, СМІРЕННОМУДРЕНІСТЬ» (Мармураш Л.) визначає чітку антропологічну парадигму. Вона взаємодіє із «концептуальними системами, створеними людським досвідом, їх особитою взаємодією із світом, чи то фізичною, психологічною, чи соціальною» (Віто Евола).

Андрейчук Н. визначає парадигму як ідею, що служить основою для створення світу буття (в античній філософії): ідеальний зразок, ідеал, прообраз, прототип, архетип, оригінал. Історія мовознавчих пошуків засвідчує, що часові межі панування тих чи інших ідеологій співвідносяться із внутрішнім масштабом як самої лінгвістики, так і філософії [2, с. 254].

Зазначимо, що антропологічна парадигма в історичному, педагогічному, філософському процесах представлена в дисертаційному дослідженні «Розвиток гуманістичної спрямованості педагогічної думки епохи віхових культур Стародавнього світу та Середньовіччя» [7], в працях «Проблема гуманістичної спрямованості освіти у контексті епістемологічної парадигми» [10]; в когнітивному процесі – «Концепт «HUMAN PERSON» в мовній картині світу» [9], «Когнітивна модель «HUMAN PERSON»» [8].

Мета статті полягає у визначенні системи абсолютних цінностей антропологічної парадигми в когнітивній лінгвістиці. «Система цінностей – це ієрархічно впорядкований, завжди відкритий зразок моралей, етик, зразків, переваг, систем віри і світових поглядів, які йдуть разом через принципи самоорганізації для визначення особистості...» (Грейвз, Клер Уільям).

Проблема вирішується на основі концептуальної характеристики абсолютних цінностей у процесах пізнання й осмислення світу. Здійснюється міжпредметний зв'язок мовознавства з філософією, що збагачує, надає нових значень когнітивній лінгвістиці. Це своєрідний «міст між науковими дослідженнями і духовним пошуком», «метaparadigma», яка шукає «шляхи впливу на світорозуміння кожної окремої людини і суспільства в цілому, допомагає усвідомити переваги духовного життя в порівнянні з перебуванням у бездуховному вакуумі» [15]. Такий інтроспективний підхід визначає **наукову новизну** нашого дослідження.

Визначена антропологічна парадигма [7] на основі розглянутих ідей про необхідність «творення» людини, виховання її душі і відчуттів, дозволяє реалізувати людиностановлення через особистісну зорієнтованість, через визначення цінностей та ціннісних орієнтацій. В педагогічному дискурсі абсолютні цінності представлені наступними якостями: Доброта (не має часових меж): благоговіння, самопожертва, спокійне прийняття долі; Любов: терпіння, людяність і обов'язок, благородство, совісна воля, стриманість, смиренність, радість, довготерпіння, милосердя, лагідність, братолюбство; Мудрість: прощення, поступлення, повчання; праведність, чеснотність, мовчазність, скромність; знання прекрасного, першосущного, божественного; здоров'я.

На основі виділених нами абсолютних цінностей: Доброта, Любов, Мудрість [10], ми формуємо концептуальну систему, «систему думок і знань про світ, яка відображає досвід людини» [11, с. 15], здійснюємо концептуальний аналіз – «від думки до слова і від слова до думки» (за Селівановою О. О.). За визначенням Селіванової О., концептуалізація здійснюється у процесі соціалізації... і починається із засвоєння довкілля спершу чуттєвою сферою, згодом – шляхом формування цілісних образів (гештальтів) і відповідної мисленнєвої обробки отриманої інформації [13, с. 404].

Визначальною для моделей концептуального аналізу є демонстрація зв'язків різних пізнавальних механізмів свідомості й позасвідомого, кореляція різних компонентів моделей [13, с. 421].

Моделювання концептуальних структур дозволяє комплексно розв'язати проблему особливостей функціонування мислення і мови людини в їх взаємодії. Саме ментальний підхід до дослідження мови є найбільш продуктивним, а вивчення структури мови дає дослідникам найкращий доступ до таємниць думки. Аналіз вербалізованих ментальних структур найчастіше проводиться за допомогою поняття концепту [6].

Визначені концепти ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM моделюємо на основі номінації, використовуючи вислови відомих мислителів. За словами Левицького А. Е., до номінативних одиниць, які реалізують поняття (ідеї, концепти), відносяться лексичні одиниці (у тому числі, аналітичні), фразеологічні одиниці, підрядні частини складнопідрядних речень, окремі морфеми та фонеми, які під час свого реального функціонування набувають здібності відображати ті чи інші поняття (ідеї, концепти), що формуються на когнітивному (тезаурусному) рівні структури мовної особистості [5]. Семантика номінативної одиниці насамперед пов'язана з певною концептуальною структурою, що є одиницею свідомості й об'єднує вербальну й невербальну інформацію, набуто шляхом сприйняття й усвідомлення ситуації, дії, явища, ознаки, предмета тощо п'ятьма психічними функціями: відчуттями, почуттями, мисленням, інтуїцією, трансценденцією [13, с. 153].

В результаті визначених одиниць ми встановили концептуальне поле: ABSOLUTE VALUES: ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM:

KINDNESS (ДОБРОТА): confidence (довіра), gratitude (вдячність), language (мова), love (любов), manifestations of strength and resolution (вияв сили і рішучості), philosophy (філософія), religion (релігія), truth (правда), a warm smile (шира посмішка), sunshine (джерело щастя).

WISDOM (МУДРІСТЬ): courage (відвага), discipline (дисципліна), experience (досвід), head (розум), heart (серце), knowing others (знання інших), knowing you know nothing (знаю, що не знаю нічого), knowledge of good and evil (знання добра і зла), limitation (обмеження), listen (слухати), loving heart (любляче серце), memory (пам'ять); preparation of the soul (підготовка душі), a sarcasm (здібність), a secret art of thinking (таємне мистецтво міркування), feeling (відчуття) and breathing thoughts (подих думок); reflection (роздум), reward (нагорода), suffering (страждання), source of virtue and of fame (джерело блаженства і слави), supreme part of happiness (найвища сторона щастя), truth (правда), wonder (диво), work (праця).

LOVE (ЛЮБОВ): a single soul (єдина душа), a friendship (дружба), life (життя), smile (посмішка), a force (сила), true destiny (істинна доля).

Ядром абсолютних цінностей ABSOLUTE VALUES виступають концепти ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM, «чуттєві образи» (І. Стернін), а периферією – номінації.

У структурі концептів ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM виділилися ціннісні компоненти, «відновилися повнота значення, широта вживання в культурно-історичних умовах» [9, с. 94]. В даних концептах відображається досвід суспільства в спілкуванні з людьми і світом. Кожне слово «проходить складну семантичну історію» (В. Маслова). Ця своєрідна лексика веде до пізнання душі, мислення.

Зазначимо, що визначені концепти оточені «емоційними, експресивними» оцінками. «Концепт народжується як образ, але здатний, абстрагуючись, постійно перетворюватися із чуттєвого образу у власне мислячий» [11, с. 40]. За словами Селіванової О. О., концепт – це інформаційна структура свідомості, різнооб'єктна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [13, с. 410].

Можна стверджувати, що ми досліджуємо «моделі свідомості», які пов'язані з пізнавальною діяльністю. «Концепт відображає авторське мислення з одного боку, а з іншого – стає самодостатньою структурою, на яку вже не може впливати автор». [3].

«Найважливіші концепти кодуються в мові. Але де саме? Деякі лінгвісти стверджують, що центральні концепти відображені в граматиці мов, що саме граматична категоризація створює той каркас, який відбитий в лексиці. Інші припускають, що для виділення і дослідження концептів більш важлива лексика». [11, с. 16].

Ми вважаємо, що семантика, яка належить концептам ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM реалізується тоді, коли ми говоримо, думаємо про визначені концепти.

Зазначимо, що центральною проблемою в когнітивній лінгвістиці також виступає «сприймання». «Лінгвістична теорія повинна відповідати не тільки на запитання, що таке мова, але чого досягає людина шляхом мови, роль мови в процесах пізнання і усвідомлення світу». [11, с. 25]. Концепт передбачає залучення ще й чуттєвої, оцінно-емотивної, образної, метафоричної й ін. інформації [13, с. 412].

Для того, щоб розуміти світ і діяти в ньому нам необхідно свідомо категоризувати ... життєві ситуації ... [4, с. 189]. Категоризація – це ... визначення об'єкту, його досвіду за допомогою висвітлення ... властивостей [4, с. 190].

На основі власного досвіду ми здійснюємо вибір категорій, які «будують наші відчуття, поведінку, наше відношення до інших людей» (за Лакофф Джордж):

Відчуття: confidence (довіра), gratitude (вдячність), love (любов), a warm smile (шира посмішка), sunshine (джерело щастя), heart (серце), loving heart (любляче серце), a sarcasm (здібність), feeling (відчуття), reward (нагорода), suffering (страждання), source of virtue and of fame (джерело блаженства і слави), supreme part of happiness (найвища сторона щастя), wonder (диво), a single soul (єдина душа), a friendship (дружба), life (життя), smile (посмішка).

Розум: language (мова), philosophy (філософія), (правда), head (розум), knowing others (знання інших), knowing you know nothing (знаю, що не знаю нічого), knowledge of good and evil (знання добра і зла), memory (пам'ять), a secret art of thinking (таємне мистецтво міркування), breathing thoughts (подих думок), reflection (роздум), life (життя).

Поведінка (рефлексія): manifestations of strength and resolution (вияв сили і рішучості), religion (релігія), courage (відвага), discipline (дисципліна), experience (досвід), limitation (обмеження), listen (слухати), preparation of the soul (підготовка душі), truth (правда), work (праця), a force (сила), true destiny (істинна доля), life (життя).

Ми бачимо, що номінативні одиниці, які закріплені за концептами, перетинаються у проведенні категоризації. Це засвідчує про постійну взаємодію системи абсолютних цінностей.

Досліджуємо концепти, які пов'язані із етикою, мораллю, тому, засобами пізнавальної діяльності і людської свідомості в когнітивній лінгвістиці пропонуємо визначити наступні: екзистенційний, епістемологічний (спостереження), синергетичний (самоорганізація). *Екзистенція* передбачає пошук абсолютних цінностей і залежить від досвіду мовця. *Синергетика* – «незамкнута, самоорганізована система, у якій чи не найважливіше місце належить концептам» [3]. Система вибирає різні варіанти самоорганізації і зупиняється на оптимальному варіанті. (Бутов В.Н.) Функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму). [13, с. 34]. *Епістема* передбачає об'єднання процесів екзистенції і синергетики. Вона дає пояснення «росту, розвитку і збереженню» людського пізнання, представляє «боротьбу ідей» і «природний відбір», «трансформацію духовних цінностей, які визначають культурно – історичні і національні особливості» (Шульга Е. Н.). Таким чином, ми розширюємо завдання когнітивної лінгвістики: це не просто побудова процесів мовлення і мислення людини, а шляхи пошуку самореалізації. Зауважимо, що такі поняття як синергетика, екзистенція, епістема не піддаються експериментальній перевірці. Вони вимагають від мовця життєвого досвіду, постійного самоаналізу.

Систему абсолютних цінностей становить концептуальне поле: ABSOLUTE VALUES: ДОБРОТА KINDNESS, ЛЮБОВ LOVE, МУДРІСТЬ WISDOM, в якому мовна особистість веде постійну когнітивну діяльність, шукає шляхи, екзистенціонує; мова виконує роль організатора, в якій синергетична сутність людини і слова нероздільні. Такий підхід є визначальним для характеристики мовної особистості, оскільки він «акумулює всі здобутки досліджень у сферах омовнення образів світу, омовнення ієрархії знань та омовнення дискурсів». [1]. В даній концептосфері «будується ... мовна особистість» [11, с. 17], яка є «середовищем «розпредмечування» кодів культури ..., де речі виступають як «голоси» значень інформаційно-знакових моделей дійсності і забезпечується їх здатність бути «почутими», сприйнятими на рівні культури, у сфері їх практичного й духовного освоєння, а також культурно-символічної репрезентації у мові». [1].

Ми не претендуємо на вичерпність аналізу поданої проблеми. Адже моделювання концептів – це процес «динамічний і креативний, здатний змінюватися, поповнюватися новим знанням, уточнюватися» [13, с. 418]. Вважаємо за доцільне концептуалізувати засоби формування вищезазначених цінностей, які виділені в педагогічному дискурсі: щоденна молитва, богослужіння, медитація, покаєння, віра, але це тема окремої статті і подальших наукових пошуків.

Література:

1. Андрейчук Н. Мовна особистість в антропокультурній лінгвістиці [Електронний ресурс] / Н. Андрейчук – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/26.pdf
2. Андрейчук Н. Парадигма як термін / Н. Андрейчук // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2008. – № 620. – С. 254-257.
3. Бистров Я. В. Моделювання авторської концептосфери: лінгвосинергетичний аспект [Електронний ресурс] / Я. В. Бистров. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Rgf/2011.../11byvnam.pdf
4. Лакофф Джордж, Джонсон Марк Метафори, котрими ми живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Левицький А. Е. Роль категоріальної семантики у забезпеченні функціонування номінативних одиниць сучасної англійської епринтс. eprints.zu.edu.ua/1135/1/04laesam.pdf
6. Малікова О. В. Відтворення особистісного компонента концепту ХРИСТІАНСТВО у текстах сучасного теологічного дискурсу www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Stling/2011_5_2/266_273.pdf
7. Мармураш Л. П. Розвиток гуманістичної спрямованості педагогічної думки в епоху віхових культур Стародавнього світу та Середньовіччя. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – С. 208.
8. Мармураш Л. П. Когнітивна модель «HUMAN PERSON» / Л.П.Мармураш // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 38. – 2013. – С. 91-93.
9. Мармураш Л. П. Концепт «HUMAN PERSON» в мовній картині світу/ Л. П. Мармураш // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 33 – 2013. – С. 93-95.
10. Мармураш Л. П. Проблема гуманістичної спрямованості освіти у контексті епістемологічної парадигми / Л. П. Мармураш // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2010. – № 2. – С. 3-7.
11. Маслова В. А. Когнітивна лінгвістика: Учебное пособие / В. А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
12. Селіванова О. Засади сучасної лінгвометодології [Електронний ресурс] / О. Селіванова – Режим доступу : conferences.neasmo.org.ua/node/581
13. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. Шарипін А.В. Антропологізм і когнітивна семантика [Електронний ресурс] / А.В. Шарипін Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. Центр гуманітарної освіти НАН України. – Київ, 2008. – Режим доступу : librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=114&start=7
15. Яковлева О. В. До питання про нову наукову парадигму в лінгвістиці [Електронний ресурс] / О. В. Яковлева – Режим доступу : dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/.../1/Мова%2013%202008_10-14.pdf
16. BrainyQuote, an extensive collection of quotations by famous authors, celebrities, and newsmakers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.brainyquote.com/quotes/keywords